

Luk Schepens

DE HULPVERLENING AAN DE GEMOBILIZEERDEN EN HUN FAMILIES IN WEST-VLAANDEREN

(SEPTEMBER 1939-MEI 1940)

De « schemeroorlog » van september 1939 tot mei 1940 heeft nog vele schaduwen, waarvan wij er hier één willen belichten aan de hand van twee dossiers afkomstig uit het kabinet van de goeverneur van West-Vlaanderen, thans bewaard in de *Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief* te Brugge (nrs. 283 AD 1-2), die een overzicht bieden van de inspanningen die in de Provincie West-Vlaanderen gedaan werden om de onder de wapens geroepen jongens, en hun families, materieel en moreel te steunen.

1. HET « WERK ELISABETH » VAN HENDRIK DE MAN

Op 13 november 1939 ontvangt goeverneur Hendrik Baels een brief van 8 november, ondertekend door generaal Denis, minister van Landsverdediging, en Hendrik de Man « Lid van den Ministerraad », waarin meegedeeld wordt dat het *Staatsblad* « eerlang » de statuten zal publiceren van het Werk Elisabeth « Voor onze soldaten », waarvan het ere-komitee en het uitvoerend komitee worden meegedeeld, en waarvan iedereen weet dat H. de Man de oprichter en de drijvende kracht is. Het doel van de vereniging — waarvan de statuten overigens nooit in het *Staatsblad* verschenen — wordt omschreven als volgt : « Het Werk Elisabeth moedigt al de private initiatieven aan die spontaan zijn opgetreden en zal er nieuwe verwekken waar het de mogelijkheid ervan zal beseffen. » Volgt een uitnodiging tot het stichten van provinciale komitees, samengesteld uit vertegenwoordigers « van alle sociale standen en van al de schakeringen van de nationale mening, terwijl daarbij een bijzonder belang gehecht wordt aan de medewerking der oudstrijdersverenigingen », en het verzoek dat de goeverneur het nodige zou doen om gelijkaardige gemeentelijke komitees te laten oprichten. « Wat dit betreft

dient er aangestipt dat in talrijke plaatsen reeds een dergelijk comité werkzaam is voor het Werk van het « Pakket van den Soldaat » dat aan het Werk Elisabeth verbonden is ».

De gouverneur reageert onmiddellijk gunstig op dit voorstel : een provinciaal comité zal worden opgericht onder zijn voorzitterschap, en de gemeentebesturen zullen aangespoord worden hetzelfde te doen. In het *Bestuursmemoriaal* van 8 december 1939 verschijnt een oproep in die zin, gericht tot alle burgemeesters, waarin de brief van 8 november van het Werk Elisabeth integraal overgenomen wordt.

Ondertussen had de gouverneur een nieuwe brief dd. 29 november ontvangen van H. de Man, waarin deze zijn bezorgdheid uit over het partikularistisch karakter van de vele bestaande verenigingen van hulpverlening, die zich beperken tot de soldaten van hun streek. « Alle krachtsinspanningen van de militaire overheid strekken er toe in het leger, niettegenstaande taal- en andere verschillen, een mentaliteit van nationale eenheid te scheppen overeenkomstig de zending die het Belgisch leger heeft te vervullen. Afgezien van de materiële onmogelijkheid een individueel karakter te geven aan de zendingen die kosteloos worden gedaan door de militaire overheid, is er het ernstig bezwaar dat zekere delen van het leger zouden bevoordeeld worden ten opzichte van andere. De nagestreefde morele uitwerking is vernietigd indien, naast een door zijn medeburgers bevoordeelde soldaat, er andere zijn die niet in dit geval verkeren, terwijl hun behoeften misschien groter zijn ». Daarom worden alle gewestelijke en lokale komitees uitgenodigd « de door hen ingezamelde gelden over (te) maken aan het Werk Elisabeth... dat het best in staat is voor een rationele verdeling te zorgen... »

Men kan al vermoeden hoe enthoesiast de bestaande plaatselijke komitees hierop zullen reageren...

Maar ook de oprichting van het Provinciaal comité loopt van geen leien dakje. Een aantal aangezochte personaliteiten zoals Mgr. Lamiroy, bisschop van Brugge en de vertegenwoordiger van de toen nog privé Westvlaamse Katholieke Radio-Omroep te Kortrijk, kanunnik A. Camerlynck, deken van Kortrijk, laten weten dat zij de uitnodiging niet kunnen aanvaarden. Wat echter nog meer verrast is dat de afgevaardigden van de Belgische Werkliedenpartij, Achilles Van Acker, volksvertegenwoordiger van Brugge, en Sylvain Detaevernier, provincieraadslid voor Menen, het vertikken om te reageren op de herhaalde uitnodigingen om toetreding. Op 28 februari 1940 stuurt de gouverneur dan ook een persoonlijke brief naar H. de Man, om hierover zijn verwondering uit te drukken « des te meer dat, naar mijn overtuiging, deze onthouding te wijten is aan beweegredenen welke niet in verband staan met het « Werk Elisabeth » zelf ». Na nog een rappel, laat A. Van Acker, op 27 april 1940 weten dat hij en S. Detaevernier aanvaarden lid te worden van het provinciaal comité, tevens duidt hij een vertegenwoordiger aan van de Socialistische Oudstrijders die in het comité zal zetelen.

De vertegenwoordigster van de Vlaamse nationalisten, Mevrouw Maré-

chal, en Sam. De Vriendt, vertegenwoordiger van V.O.S., hadden daarentegen onmiddellijk gunstig gereageerd.

Ondertussen had H. de Man, op 11 januari 1940, geantwoord op een aantal vragen drie weken eerder gesteld door de gouverneur, waaruit blijkt dat het provinciaal comité niet kon beschikken over eigen geldmiddelen en dat het ook niet bevoegd was om de samenstelling van de plaatselijke committees te wijzigen.

Het provinciaal comité werd nooit officieel opgericht. De stichtingsvergadering was voorzien voor dinsdag 14 mei...

Ook op het nationale vlak had het Werk Elisabeth af te rekenen met ernstige tegenstand. Hierover schrijft Hendrik de Man, in zijn autobiografie (1) : « Een groot deel van de moeilijkheden waarop ik bij de militaire overheden stuitte, kwam inderdaad voort uit het halfburgerlijke karakter van dit tweeslachtige organisme. Ik meende dat men deze moeilijkheden zou verminderen door het te militariseren en het in de generale staf in te lassen, wat inderdaad in zekere mate het geval was ».

Dit verklaart waarom, op de herhaalde vraag van de gouverneur naar de statuten van het Werk, steeds weer geantwoord wordt, dat ze nog niet verschenen zijn. Op 18 januari 1940 laat de ondervoorzitter, reserve-luitenant-generaal Maton, weten dat de statuten nog niet goedgekeurd zijn, zij « zijn ter studie in het Ministerie van Landsverdediging ».

Op 8 februari verneemt de gouverneur van generaal-majoor, Hoofd van de Algemene Staf, d.d. Reserveluitenant-Kolonel S.B.H. Luerquin, dat per ingang van 1 februari 1940, het Werk Elisabeth « eene sectie geworden is van de Algemene Legerstaf », en wel Sectie D, waarvan Luerquin de leiding heeft. En op 19 februari verduidelijkt Hendrik de Man op verzoek van de gouverneur : « De nieuwe sectie van de Legerstaf houdt zich alleen met militaire uitvoering bezig. De betrekkingen tussen de Burgerlijke Overheden en het Werk Elisabeth blijven mij toevertrouwd ». Maar nog zijn alle moeilijkheden daarmee niet uit de weg geruimd, want op 6 april 1940 publiceert het *Belgisch Staatsblad* een « Ministerieel besluit betreffende de organisatie van het Werk Elisabeth » waaruit blijkt dat dit werk nu een « interministerieel organisme » geworden is, gelast met « gelden in te zamelen en aan de Minister van Landsverdediging voorstellen te doen inzake de aanwending derzelve met het oog op het welzijn en op de morele, verstandelijke en vakkundige vorming van de Belgische militairen ». Er wordt verder gepreciseerd dat dit nieuwe organisme de activa en passiva overneemt « van de feitelijke vereniging die tot hiertoe onder dezelfde benaming heeft gefungeerd ». Het Werk hangt voortaan af van de Ministers van Landsverdediging, Openbaar Onderwijs, Financiën en Volksgezondheid. In een brief van 21 maart 1940 verduidelijkt de Minister van Landsverdediging :

(1) M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *Hendrik de Man. Persoon en Ideën. I. Autobiografie*, Antwerpen-Amsterdam, 1974, p. 386-388.

« Er werden in de organisatie van het *Werk Elisabeth* enige wijzigingen aangebracht met het doel er een meer vast karakter aan te geven en de uitbreiding van zijn bedrijvigheid te bevorderen. De voornaamste van die wijzigingen is het tot stand brengen, bij de Staf van het Groot Hoofdkwartier, van een nieuwe Sectie, Sectie D genaamd, welke zal dienen als militair uitvoeringsorgaan voor de bij het veldleger door het *Werk Elisabeth* beoogde actie. (...)

Buitendien is er niets veranderd in de betrekkingen tussen de burgerlijke overheden en het *Werk Elisabeth*. De officier die met het Voorzitterschap van het Beheercomité van het Werk Elisabeth is belast, Reservekapitein-commandant *de Man*, zal de verbindingen blijven verzekeren met de provinciale comité's van het Werk en met de burgerlijke overheden in 't algemeen. (...) Men mag in de geest van het publiek generlei twijfel laten bestaan betreffende de aard van die [provinciale] comité's. De benaming « Provinciale (of plaatselijke) sectie van het *Werk Elisabeth* » dient vermeden en de voorkeur moet worden gegeven aan de benaming « *Provinciaal (of Plaatselijk) Comité van het Werk Elisabeth* » of « *tot steun van het Werk Elisabeth* ». Deze comité's zijn immers autonome organismen welke bestemd zijn om de bedrijvigheid van het Werk te steunen, hetzij door het bezorgen van gelden, hetzij door het aanmoedigen van een gelijksoortig gewestelijk of plaatselijk initiatief. Dientengevolge is het nodig dat de Provinciale en de Plaatselijke Comité's die zich een postrekening mochten laten openen, een eigen nummer kiezen ».

Met andere woorden de centralizatie ten allen prijze, die in de brief van 29 november van Hendrik de Man tot uiting kwam, heeft plaats gemaakt voor een zekere decentralizatie — meer schijn dan werkelijkheid. Dat was niet naar de smaak van de Man, die in zijn autobiografie hierover schrijft :

« En als burgerlijk minister van september tot januari én als gemobiliseerd reserve-commandant later, beschikte ik over een dienst die maar al te slecht gewapend was om de weerstand te overwinnen die de meeste van mijn initiatieven geboden werd door de routine van de generale staf, de inertie van de militaire bureaucratie en de minachting van de geüniformeerden voor de medewerking van burgerlijke elementen. Bij deze hinderpalen moeten de meest kleingeestige uitingen van de partijgeest worden gevoegd en de ondergrondse vijandschap van de uitbuiters van de godsdienst voor politieke doeleinden, die vreesden de invloedssfeer van de aalmoezeniers beperkt te zien. Bovendien stuitte men, bij de grote meerderheid van hen voor wie het werk was opgericht, op een op de spits gedreven en ontaard individualisme, dat als het ware de militaire karikatuur was van een burgerlijk, aan verkiezingsconcurrentie en politieke demagogie onderworpen regime », enz.

Daarmee geeft Hendrik de Man iedereen een veeg uit de pan, maar vergeet er aan toe te voegen dat alles wat hij vanaf november 1939 ondernomen had, reeds sinds twee maanden, spontaan door anderen was voorgedaan ; dat hij dus veel te laat kwam, en blijkbaar geen begrip had voor het individualistisch karakter van weldoeners en begunstigden. Wij komen daar later op terug.

Op 19 januari en 24 april 1940 verstuurde Hendrik de Man statistieken

over de globale prestaties van het Werk op dat ogenblik. Deze beslaan acht domeinen :

1. Bibliotheek en Onderwijs.

Tot januari werden er 215 bibliotheekkisten met elk 125 boeken naar de eenheden verzonden, in april zijn er dat in totaal 363. De « afzonderlijke giften » bedragen 2.709 boeken in januari, en 3.417 in april, en daar wordt gepreciseerd dat het hoofdzakelijk gaat om Frans-Nederlandse en Nederlands-Franse woordenboeken.

2. Weekblad : *De Pinnekensdraad* en *Le Barbelé* verschijnen sinds december 1939 en worden kosteloos in de eenheden verspreid. Aanvankelijk telden zij 8 bladzijden in een oplage van 25.000, in april 1940 : 16 bladzijden in een oplage van meer dan 100.000.

3. Filmvoorstellingen.

Werden vanaf 13 oktober 1939 georganiseerd. In april 1940 zijn er meer dan 1.300 voorstellingen geweest op meer dan 500 plaatsen. Er wordt echter niets gezegd over de titels of de aard van de films die werden vertoond.

4. « Vertoningen ».

Het gaat om het optreden van Nederlands- en Franstalige toneelgroepen (respectievelijk : 223 en 209 optredens), of liederavonden (62 en 63). De music-hall (23) en de concerten van klassieke muziek (7) hadden praktisch allemaal (op respectievelijk 3 en 1 na) plaats vóór 1 januari 1940, terwijl de nationale radio-omroep in totaal 11 voorstellingen bracht.

5. Sport en spelen.

Ook deze afdeling verzorgt « ontspanningsvertoningen » in de kantonementen, maar maakt zich vooral verdienstelijk door het opsturen van « 17.978 sportvoorwerpen... verdeeld over 22 rubrieken van verschillende aard », zegt het rapport van april. Dit van januari is veel preciezer : er werden o.m. 1.299 voetbalbroekjes verstuurd, maar slechts 1.234 voetbaltruitjes en 979 paar voetbalschoenen ! Bovendien behoorden ook nog 1.311 doelen voor vogelpik en 4.232 dito pijlen tot de 42.462 « voorwerpen » voor « binnenspelen » waarover het rapport van april het heeft.

6. Soldatentehuizen.

Vóór januari 1940 werden 133 « tehuizen voor de soldaat » erkend, daartoe behoren ook schuilplaatsen en kantines. Na 1 januari komt er nog 1 bij, benevens twee kantine-barakken die in de « minst begunstigde » kantonementen werden opgericht.

7. Allerhande giften.

Het gaat hier vooral om wolgoed dat door het Nationaal komitee voor het breiwerk geleverd werd, benevens dekens, radiotoestellen, gramofonen en fonoplaten en gezelschapsspelen, waaronder, in het verslag van janua-

ri : 32.971 kaartspelen. In het verslag van april zijn er dat 40.625 geworden.

8. Pakketten.

Ook hier heeft het Werk Elisabeth een initiatief tot zich getrokken dat reeds in september 1939 door de minister van Landsverdediging genomen was : het verzenden van pakketten met versnaperingen naar de soldaten. Dit initiatief kende vooral in de eerste maanden van de mobilizatie, onder de burgers een enorm sukses. Het is echter niet duidelijk of de hier opgegeven cijfers slaan op colli's die door de burgers verzonden werden, via het Werk Elisabeth, dan wel op eigen colli's van dit Werk, die dan dubbel gebruik vormden met de eerste. In elk geval is er vanaf januari 1940 een zekere stagnatie vast te stellen. Dit moge blijken uit volgende cijfers :

	<i>vóór 1 januari</i>	<i>april 1940</i>
individuele pakketten	224.330	244.285
sigaretten	13.748.500	15.184.750
repen chocolade	988.800	1.077.843
mappen briefpapier	122.125	142.150

De « potjes konfituur » bleven zelfs stagneren op 130.700 in beide statistieken !

Het rapport van april vermeldt een nieuwe activiteit die in januari 1940 startte : het geven van radiolessen in het Nederlands en het Frans.

Treffend en typisch voor een leger van onder de wapens geroepen burgers komen ook hier dezelfde pedagogische bekommernissen die wij in 1914-1918 aantreffen aan het licht : de behoefte de legerdienst te gebruiken om aan zijn eigen kultureel peil, en vooral zijn talenkennis, iets te doen. Het belangrijkste verschil is evenwel dat er in 1940 geen sprake meer is van kursussen lezen en schrijven voor analfabeten, zoals tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Deze statistieken bevestigen wat Hendrik de Man in zijn autobiografie schrijft : « Ik moest met al te ongelijke wapens strijden tegen de neigingen de activiteit van het Werk te beperken tot een soort vermakelijkheidsonderneming op het peil van de tingeltangel of een uitdeling van chocoladerepen aan de gunstelingen van de aalmoezenier ».

2. KRITIEK

De relatieve mislukking van het Werk Elisabeth is zoals gezegd te wijten aan een al te centralistische aanpak, maar vooral ook aan het feit dat vele andere initiatiefnemers Hendrik de Man voor geweest waren. Op het lokale niveau ontstond dan ook ofwel verwarring tussen het nieuwe en de bestaande werken, ofwel een regelrechte vijandigheid tegenover dit nieuwe initiatief,

dat de indruk wekte dat al het reeds gepresteerde werk verkeerd of onvoldoende was, en diende overgedaan te worden vanuit Brussel.

In ons dossier steken tientallen en tientallen antwoorden van burgemeesters op de oproep die de gouverneur in het *Bestuursmemorial* van 8 december 1939 had laten verschijnen, om plaatselijk komitees op te richten. Zij bevestigen allemaal onze vaststellingen. De arrondissementskommissaris van Tielt-Roeselare vat ze op 27 februari 1940 samen voor zijn ambtsgebied : « Aan de oprichting van het *Werk Elisabeth* voor onze soldaten was deze van het privaat werk « Het Pakket van den Soldaat » voorafgegaan. In al de gemeenten van mijn arrondissement was reeds zulke vereniging tot stand gekomen met het doel steun te verlenen aan de gemobiliseerden en aan hun familiën.

De Comités, groeperend vertegenwoordigers van alle standen en van alle politieke schakeringen en meningen, veelal onder het voorzitterschap van de burgemeester, waren overal zeer bedrijvig.

Aanzienlijke bedragen aan geld waren bijeengezameld ten voordele der eigen gemobiliseerden, die dan ook zo mild mogelijk werden bedacht... Vele der private Comités achtten zelfs de geest van het « Werk Elisabeth » te weinig in overeenstemming met die welke zij voor hun plaatselijke actie noodzakelijk oordeelden. De stichting van een tweede, « officieel », organisme met zelfde doel doch algemener karakter, bleek dan ook zo goed als onmogelijk en overbodig ».

Andere arrondissementskommissarissen schrijven in dezelfde zin, en deze van Ieper voegt er op 6 maart 1940 aan toe : « Ongelukkiglijk stel ik vast dat over het algemeen deze comité's weinig geneigd zijn om hunne zuur verzamelde penningen naar andere inrichtingen toe te sturen ». Het stadsbestuur Oostende verklaart van zijn kant op 10 januari 1940 : « In dit opzicht kunnen wij slechts er onze spijt voor uitdrukken dat, van hogerhand, edele initiatieven door de gemeenten genomen, niet wat meer aangemoedigd worden, integendeel, dat ze zelfs onmogelijk worden gemaakt.

Wij zijn de eersten om de humane en patriotische strekking van het Werk Elisabeth te erkennen, doch wij blijven bij onze meening dat wat het *Pakket van den Soldaat* aangaat, aan de gemeentebesturen zou moeten opgelegd worden zelf het nodige te doen. Volgens ons bescheiden oordeel zou het geld ingezameld door het Werk Elisabeth, onder de gemeenten kunnen verdeeld worden naar rato van het aantal gemobiliseerden ».

Wat precies het omgekeerde is van wat Hendrik de Man beoogde.

Deze suggestie wordt door de gouverneur aan de Sectie D van het Groot Hoofdkwartier overgemaakt, die hem op 8 februari een « non possumus » antwoordt : « Buiten dat de pakjes voorbehouden aan het Veldleger het « overbodige noodzakelijke » bevatten hebben ze daarenboven een psychologisch uitwerksel : de soldaat is immers een groot kind : hij verheugt er zich over iets van het Werk te ontvangen en alzo de zekerheid te hebben dat men aan hem denkt ; de tijdens het verlof uitgedeelde pakjes geven deze indruk

niet ». Het ontging reserveluitenant-kolonel SBH Luerquin blijkbaar dat het misschien nog meer psychologisch effect zou gehad hebben, indien de soldaat erwaarde dat men *thuis* aan hem dacht...

In een aantal gemeenten werd de oproep van de gouverneur beantwoord, en werd een plaatselijk komitee van het Werk Elisabeth opgericht, maar dat bestond meestal uit de vertegenwoordigers van het reeds bestaande plaatselijk komitee voor hulpverlening.

3. OVERIGE WERKEN

Uit al deze brieven vernemen wij één en ander over de reeds bestaande initiatieven, die niet allemaal een uitsluitend lokaal karakter hebben.

Zo werd reeds van bij de mobilizatie, op initiatief van de voorzitter van *L'Œuvre des Invalides belges*, prinses Jean de Mérode, met de steun van baron Edouard Empain, en met goedkeuring van de regering, te Brussel, onder de bescherming van koningin Elisabeth, een *Aide aux familles des Mobilisés — Hulp aan de Families der Gemobiliseerden* opgericht, dat zich provinciaal en lokaal structureerde. De bedoeling was, volgens een brief van de stichster : *l'aide de la femme par la femme*, door bijstand te verlenen voor het huishouden, de kinderen, beroepshulp en medische assistentie, en zelfs uitdeling van kleren, kolen en geld. Een aanvraag om dit werk in West-Vlaanderen te steunen bereikte gouverneur H. Baels reeds op 6 oktober 1939. In een krantenartikel wordt onderlijnd dat « al wat opgehaald wordt, in de provincie, in een arrondissement of in een kanton, blijft ter plaatse ! ». De inrichters vermeden dus de fout die Hendrik de Man enkele weken later zou begaan. In december lijkt dit werk omgedoopt tot *Œuvre nationale de Service social aux familles des Militaires*. — *Nationaal Werk van Maatschappelijk Dienstbetoon aan de huisgezinnen der militairen*. Bij velen heerste er verwarring tussen dit werk, dat zich tot de families richtte, en het Werk Elisabeth, dat zich tot de militairen richtte.

Meer gespecialiseerd, maar ook nationaal ingericht en provinciaal vertakt is het *Fonds d'assistance aux Marins* dat in september 1939 opgericht werd, onder de bescherming van Prins Karel, met als doel « 1° de créer un fonds de secours aux marins, 2° ... de récolter des fonds, des dons en nature et des habillements, afin de venir en aide aux familles nécessiteuses de marins, 3° le « colis du marin ». » Gouverneur Baels verwittigt een paar vrienden o.a. Frans Van Cauwelaert, en samen met hen eist hij dat dit *Fonds d'assistance* zijn korrespondentie ook in het Nederlands zou voeren. Er wordt zelfs een *Comité belge d'assistance aux familles des mobilisés français* opgericht dat op 20 oktober 1939 een oproep doet ten voordele van de families van de 7.000 in België wonende Franse gemobiliseerden, en hiermee de overheid voor een moeilijk probleem plaatst omwille van de officiële Belgische neutraliteit.

Een ander over gans het land verspreid werk, dat in september 1939

tot stand kwam is *Het Breiwerk voor den soldaat*, dat in januari 1940 door het Werk Elisabeth werd ingepalmd, en in nauw contact stond met het Rode Kruis. De provinciale afdelingen ontvingen gratis van de centrale dienst in Brussel, wol « die omgewerkt wordt volgens opgegeven aanduidingen van het Ministerie van Landsverdediging uitgaande ». Ook wordt er wol bezorgd « aan in nood verkerende vrouwen, moeders of dochters van gemobiliseerden of oud-strijders », die betaald worden voor hun breiwerk ⁽²⁾. Maar de gratis rechtstreekse verzending van de afgewerkte produkten naar de soldaten kan deze vereniging niet bekomen.

Bijna al deze werken worden opgericht en geleid door dames, meestal van de adel of de hogere burgerij, die zich vol overgave inzetten voor hun dappere soldaatjes.

Verder hebben wij nog de werken die zich specifiek op de gemobiliseerde militairen afstemmen. Het eerste en het biezonderste is het reeds genoemde *Colis du Soldat — Het Soldatenpakje*, dat reeds op 24 september een provinciaal komitee heeft en een onderafdeling, *Les Amis de la Garnison — De Vrienden van het Garnizoen*.

Nog in september was er een *Tbâtre du Soldat* gesticht, onder leiding van gravin d'Ursel en een legeraalmoezenier, die de bedoeling had te vechten *contre le spleen, ferment de dissolution, qui guette le soldat en campagne* en meteen de werkloze kunstenaars werk te geven. Ook hier vraagt de goeverneur wat er gedaan wordt voor de Vlaamse gemobiliseerden, en verneemt van de stichteres dat ook Vlaamse kunstenaars optreden en dat het allemaal voorstellingen zijn *de bon goût et toujours morales*. Daarnaast was er nog een *Comité national de Secours des Arts et des Lettres — Nationaal Comité voor Hulpbetoon aan Kunstenaars en Letterkundigen*, dat op 6 november 1939 werd gesticht, onder de hoge bescherming van koningin Elisabeth, door de Vereniging der Beroepskunstenaars van België.

In september 1939 hadden een aantal Vlaamse kulturele verenigingen ook *Het Boek voor den Soldaat*, dat tijdens de Eerste Wereldoorlog goede lektuur bezorgde aan de Vlaamse soldaten te Brussel weer opgericht.

En tenslotte hebben wij de lokale komitees, die meestal op initiatief van de burgerlijke of de geestelijke overheid — en vaak beiden samen — zijn opgericht, met daarnaast ook enkele privé-initiatieven.

Op 10 november 1939 wordt te Brugge *Den Haard van den Soldaat* gesticht in de Militaire kring, onder de hoge bescherming van de bisschop van Brugge, die van zijn kant, in september een v.z.w. had opgericht *Het Bisdom Brugge* met als doel « de belangen van de katholieke godsdienst in het algemeen en de godsdienstige en zedelijke belangen der katholieke bevolking in 't bijzonder van het Bisdom Brugge (bevorderen), alsmede het beoefenen der christelijke liefdadigheid in al hare vormen »... ⁽³⁾

(2) Brief dd. 18 januari 1940 van reserveluitenant-generaal Maton aan goeverneur Baels.

(3) *Collationes brugenses*, deel 39(1939), p. 419-420.

Waarschijnlijk is het binnen het kader van deze v.z.w. dat in elke parochie van het bisdom, op bevel van de bisschop, een « hulpkomitee » werd gesticht « ten einde in een geest van onderling dienstbetoon en echtchristelijke caritas, hulp te bieden in deze nooddijden, waar hulp nodig is en kan geboden worden » (4). Tot deze parochiale komitees behoorden alle kristelijke organisaties van de parochie. Zij beoogden zowel de gemobilizeerden als hun families.

In het voorjaar van 1940 schijnt het eerste entoesiasme van al deze verenigingen opgebrand te zijn en plaats te maken voor een zekere letargie. De burgemeester van Tielt schrijft hierover op 28 decemeber 1939 : « ...Daarbij, er mag niet uit het oog verloren worden dat de bevolking zich reeds grote offers heeft getroost tot steun aan de Tieltse soldaten en hunne gezinnen ; de tijden verbeteren niet, de levensduurte stijgt, handel en nijverheid verslappen, de inkomsten verminderen, zodat vele ingezetenen erg in hunne bestaansmiddelen zijn of worden getroffen. De milddadigheid der bevolking zal zich ook in de toekomst in mindere mate dan voorheen uiten... ».

De burgemeester had er kunnen aan toevoegen dat de mobilizatie te lang duurde. Het nieuwtje was eraf.

4. EEN SPOOK OP ZOLDER

Hoe gewaakt werd over de morele kwaliteiten van de gemobilizeerden en hun families, moge blijken uit het volgende verhaal.

In 1939 werd de vijfjaarlijkse prijs voor letterkunde van de Provincie West-Vlaanderen toegekend aan de Oedelemse schrijver Marcel Matthijs voor zijn gezamenlijk oeuvre en meer bepaald voor zijn roman : *Een spook op zolder*. Op 25 februari 1940 wordt deze auteur hiervoor gehuldigd, te Brugge, met de medewerking van Robert Roemans, Jan Vercammen en Albert Westerland, de bekende Leuvense Hoogleraar.

Dit brengt goeverneur H. Baels op het idee aan de provinciale voorzitter van het *Werk voor Sociaal Dienstbetoon aan de gezinnen van de militairen* voor te stellen van *Een spook op zolder* een biezondere oplage te laten drukken, die zou verkocht worden door en ten voordele van dit werk (nettopbrengst : 5 fr. per verkocht eksemplaar). Meteen zou niet alleen een morele, maar ook een materiële steun verleend worden aan de auteur die sinds een jaar werkloos is.

De nodige kontakten met de uitgever worden door de goeverneur gelegd, en er wordt overeengekomen dat een speciale oplage van 1.000 eksemplaren zal worden gedrukt. Sommige boekhandelaars verklaren zich bereid, niet alleen een speciale afname te verzekeren, maar zelfs 50 % van hun winst aan het Werk af te staan.

(4) *Sinte Walburga's parochieblad*, Brugge, 11(1939) nr. 8, 17 dec.-2 febr., p. 2.

Maar de brief van 14 maart 1940 van de provinciale voorzitter van het *Werk voor Sociaal Dienstbetoon* boort gans dit plan de grond in. De reden is dat « het boek van de Heer Marcel Matthijs « Een spook op zolder » wordt door « Boekengids » Orgaan van het Algemeen Verbond van Katholieke Boekerijen, gerangschikt bij de categorie « Voorbehouden Lectuur ». » en het komitee vreest dat het « tot critiek en beknibbeling mocht aanleiding geven indien men over de provincie... een boek ten huize aanbood, waarvan de lezing niet aan iedereen mag aanbevolen worden ». De gouverneur plaatst een groot vraagteken naast het eerste citaat.

Op 8 april laat hij evenwel aan uitgever en auteur weten dat hij aan zijn initiatief verzaakt en deelt aan de auteur mee waarom. Deze laat het daarbij niet en vraagt het *Algemeen Verbond van Katholieke Boekerijen* een nieuwe recensie « met mildere kwotering » te publiceren in *Boekengids*. De voorzitter antwoordt hem dat dit onmogelijk is « op risico het gezag van ons tijdschrift te fnuiken ». Hij schrijft in dezelfde zin aan de gouverneur, en voegt er aan toe : « Wij kunnen dan ook alleen als verblijdend iets beschouwen, dat het provinciebestuur bewust van zijn verantwoordelijkheid, niet wenst bij te dragen tot verspreiding op grote schaal van een werk dat in de grond ziekelijk aandoet, zoals wel meer gebeurt met andere hedentijdse romans ».

Niettemin doet de directeur, « hoewel hiertoe mogelijk niet gequalificeerd, beroep... op de menslievendheid van het Westvlaams Provinciebestuur om onder een andere vorm dan de verspreiding van bedoeld werk, aan deze, overigens literair-verdienstelijke auteur, een financiële steun te laten bezorgen ». Hij verontschuldigt zich tenslotte : « Mochten wij met dit verzoek buiten onze bevoegdheid zijn gegaan, dan is het alleen uit een gevoel van humane belangstelling voor een auteur, waarvan de materiële toestand dit gebaar van onzentwege voldoende motiveert ».

Marcel Matthijs mocht dan een kroostrijk gezin en geen werk hebben, de Westvlaamse families waren aan een groot moreel gevaar ontsnapt.

5. BLOEMEN EN GROENTEN VOOR DE KANTONNEMENTEN

Op 20 april 1940 stuurt Hendrik de Man aan de gouverneur zijn laatste brief : « Het Groot Hoofdkwartier heeft aan de eenheden onderrichtingen overgemaakt opdat in de kantonnementen bloemen en groenten zouden gezaaid worden, namelijk in de omgeving van de barakken, vestingen, enz. »

Het Werk Elisabeth trekt dit initiatief tot zich en doet een oproep om « giften van granen en zaden te ontvangen ». Het koestert ook het inzicht « prijzen uit te loven aan de eenheden die de beste uitslagen bekwamen ».

De granen en de zaden worden te Brussel gecentraliseerd, maar « hetzelfde geldt echter niet voor de plantsoenen en struiken, waarvoor het ver-

